

Megemlékezés Bartók Béla sírjánál

2020. szeptember 26.

Ez alkalommal – megemlékezésül – hadd idézzem föl Bartók legemlékezetesebb – szinte legendás – búcsúszavait: „*Azt sajnálom legjobban, hogy teli kofferrel kell elmennem*”. Péter fia, ahogy könyvében is írja, Lax Henriktől, Bartók egyik orvosától hallotta, ki a kórházban töltött végső napokban a zeneszerző egyik utolsó látogatója volt. Tőle vált ismertté, s a Bartók-életrajz részévé e megragadó búcsú. Henry Lax Bónis Ferencnek elküldött visszaemlékezése még kifejtettebb, ott így idézte föl: „*Ha tudná, hogy milyen nehéz kofferrel megyek el, mennyi megírni való van még benne*”.

Nem kétséges, hogy Bartók halálakor sok minden maradt lezáratlan és elvégezetlen. Befejezhetette volna a 3. zongoraverseny partitúráját, melyhez már csak néhány ütem hangszerelése, s az előadói utasítások bejegyzése hiányozott. Letisztázhatta (vagy inkább megírhatta) volna a vázlatban maradt Brácsaversenyt. Korrektúrázhatta volna az amerikai időszakban olyan fontos fordulatot hozó zenekari Concerto megjelenés előtt álló partitúráját. Még a Yehudi Menuhinnek írt, egyszerre összefoglaló s annyi új zenei gondolat csíráját sejtető hegedű Szólószonáta kézírata is véglegesítésre várt. Megkomponálhatta volna az éppen csak eltervezett 7. kvartettet. S láthatta volna a sok kiadásra szánt, sőt gondosan előkészített tudományos munka, a török gyűjtés, a nagy román gyűjtés, a Milman Parry-féle szerb-horvát gyűjtésből készült, elemző tanulmánnyal kísért lejegyzései megjelenését. De gondolhatott a Magyar Tudományos Akadémián itthon hagyott nagy magyar népdalrendszerelés kiadására is. S persze nem tudhatjuk, mindezekén túl, mi minden érlelődött még gondolataiban.

Nyilvánvaló, hogy Bartók halálakor is a lehetőségekre gondolt, előre tekintett. Jellemző, hogy 1943-ban megtartott Harvard-előadásai egyikében meg is jegyezte: „*én magam még ma is szívesebben keresnék új utakat és eszközöket, mint hogy elméleteket fogalmazzak meg.*” Pedig látszólag a múltat kutatta tudósként. Hiszen tudományos munkájában az akkori jelenben megragadhatót azért vizsgálta, hogy akár a messzi múlt egy-egy vonását, darabkáját, összefüggéseit tárja föl. Műveivel, melyek annyit merítenek a népművészetből, az életet mentette át, s teszi ma is átélhetővé. Az akkori jelenben végzett múltfeltárással azonban elsősorban mégsem a múltat, hanem a jövőt akarta szolgálni. Kutató-kísérletező szelleme zeneszerzőként mutatkozott meg legjobban. Hogy a jövőért dolgozott, különösen nyilvánvalóvá teszi a zeneszerzői életműben a jövő nemzedékeinek szóló pedagógiai művek száma, súlya, s mindmáig meg nem kopó művészi hitele és értéke.

Azzal a „*teli koffer*”-rel bizonyára sok minden fontosat és szépet vitt magával. Ám mégis összehasonlíthatatlanul több az, amit itt hagyott. Ha 7. kvartett nem is született, valamennyi addig megírt, ha befejezetlenül is papírra vetett műve életre kelt. Akkor oly reménytelenül félretett népzene tudományi munkái is lassacskán sorra megjelentek, s a további kutatások számára mindmáig megkerülhetetlen, szilárd alapot jelentenek. Hagyatéka jelen van, s most is mennyi új feladatot ad az előadó-művészetnek, a zeneelméletnek és analízisnek, s persze művei közreadóinak. Talán nem teljesen indokolatlan, ha eszünkbe jut az a másik súlyos – több koffernyi – csomag, mely még Bartók életében, az Amerikába történő megérkezést követően tűnt elveszettnek, s azután mégis meglett.

Nehéz elképzelni azt a lázas készülődést, mellyel 1940-es amerikai kiutazása járhatott: az Anschlusst követően 1938 tavaszától részletekben kijuttatott zeneszerzői kéziratok útjának szervezését, az utolsó európai kompozíciók megírását és kiadatását, miközben bécsi kiadójától műveit igyekezett az angol Boosey & Hawkes kiadóhoz átmenekíteni. Még 1938.

október 9-én Annie Müller-Widmann-nak írja egyik levelében, melyben élelslátó értékelést ad a náciizmus „*hazugságrendszer[é]nek a [...] befolyása*”-ról, saját zeneszerzői munkáiról és népzene tudományi feladatáról is beszámol: „*Ami most már engem illet, nyáron keményen dolgoztam: a Hegedűversenyt befejeztem és (megrendelésre) két darabot írtam, Szigetinek és az amerikai jazz-klarinétosnak, Benny Goodman-nek [...] Ha lehetséges, még visszavonultabban élek itt, nincs kedvem emberekkel összejönni, mindenki, aki él, náci-gyanús. Majdnem minden nap 10 órát dolgozom, kizárólag népzene anyaggal; de 20 órát kellene dolgoznom ahhoz, hogy valamennyire előrehaladjak. Kínos helyzet – annyira szeretném ezt a munkát a levegőben lógó világkatasztrófa előtt befejezni.*” Az utolsó európai év valóban lázas munkában telt, hogy mindent befejezhessen és elrendezhessen. S még arról is gondoskodik, hogy október 8-án az egész zongoraművészi pályája központját jelentő Zeneakadémián feleségével budapesti búcsúkoncertet adjon.

November 3-án már a New York-i Town Hallban mutatják be a kézzongorás ütőhangszeres Szonátát. Viszontagságos útjuk után éppen időben érkeznek, hogy még egyáltalán próbálhassanak az ütőhangszeresekkel, kiknek ugyancsak szokatlan a feladat. Ám az utazás izgalmaival tetézendő, föladott csomagjaik elvesztek. Béla fiának novemberben kénytelen volt azt írni, hogy „*Hat kofférnyi 310 kilós poggyászsunkat elveszettnek kell tekinteni. [...] Magunkról nem sok jót írhatok. Ruhákat, kottákat kell beszerezniünk, mindenünket elvesztettük. Ez nagyon nyomasztó.*” E csomagok tartalmazták Bartók népzene tudományi munkájának kéziratait is; elvesztésük valóban végzetes lett volna. Három hónappal később azonban végre megírhatta fiának a váratlan fordulatot: „*megvan a poggyász [...] Minden megvan, molynemrágta, embernemlopta. Hát ezen is túlestünk.*”

75 éve halt meg Bartók távol hazájától, New Yorkban. Ma itt emlékezhetünk meg róla, ahogy évről évre születésnapját is itt ünnepelehetjük. Fiai 1988-ban, nem véletlenül a rendszerváltás hajnalán, New York-i sírjából ide helyezték földi maradványait a Farkasréti temetőbe. S megőrizték – részben Amerikában, részben itthon – a sok-sokcsomagnyi kéziratot, melyet ma a Bartók-kutatás központjaiban, Bázelen is, Budapesten is tanulmányozhatunk. Vajon túlzás, ha úgy érezzük, az a bizonyos „*teli koffér*” sem vészelt el egészen? Hiszen művészek, tudósok – még egy világjárvány idején is – azon fáradoznak, hogy mindazt, ami ránk maradt – „*molynemrágta, embernemlopta*” formában – elevenen tartsuk.

Vikárius László